

LỄ MỪNG LÚA MỚI CỦA TỘC NGƯỜI RƠ MĂM, TÂY NGUYÊN

THS. NGUYỄN THỊ LIÊN*

TÓM TẮT

Lễ Mừng lúa mới là hình thức sinh hoạt văn hóa tín ngưỡng quan trọng của tộc người thiểu số sinh sống ở Tây Nguyên. Đây không chỉ là một nghi lễ thuần túy mà là lễ hội gắn liền với sản xuất nông nghiệp nương rẫy. Lễ hội còn mang tính cộng đồng, tính đoàn kết cao.

Từ khóa: Rơ Măm; lúa mới; Yang Blut; cây nêu.

ABSTRACT

New rice ceremony is an important ritual activity of ethnic minority groups in the central highland of Vietnam. This is not only a ceremony but also a festival attached to shifting cultivation. The ceremony is a highly community activity.

Key words: Rơ Măm; new rice; Yang Blut; pole tree.

Cũng như những tộc khác sinh sống trên dãy Trường Sơn Tây Nguyên, mặc dù là một tộc ít người nhưng người Rơ Măm lại có một đời sống văn hóa cổ truyền đặc sắc, đậm nét và khá riêng biệt từ phong tục tập quán, ăn ở, đi lại hay tập tục canh tác lúa rẫy. Vì sinh sống trên mảnh đất được thiên nhiên ưu đãi, dọc hai bờ sông Sa Thầy và được che chắn, bao bọc bởi những ngọn núi cao hay những khu rừng già nguyên sinh, với sản vật phong phú, dồi dào nên cho đến tận ngày nay, khi mà đất nước đang từng ngày đổi mới thì ở phía sau dãy núi Mo Ray, tộc Rơ Măm vẫn sống phụ thuộc một phần vào tự nhiên, vẫn bám núi, bám rừng để sinh sống rồi lớn lên và duy trì những gì mà cha ông đã truyền lại từ đời này sang đời khác. Trong tập quán sinh hoạt nương rẫy của người Rơ Măm, cây lúa giữ một vai trò quan trọng, là lương thực chính của họ. Chính vì vậy, người Rơ Măm có một hệ thống nghi lễ liên quan đến cây lúa, từ cúng mở cửa kho lúa, tria lúa, cúng lúa lên, mừng lúa mới cho đến bỏ lúa vào kho. Theo đó là hệ thống các thần linh bảo vệ và phù hộ cho chính cuộc sống của người Rơ Măm, như: thần Ngà voi, thần Lúa, thần Núi, thần Sông,... Nổi bật và linh thiêng nhất là thần Ngà voi mà người Rơ Măm gọi là Yang Blut - Yang Thiêng.

VỀ TRUYỀN THUYẾT VỀ YANG BLUT - YANG THIÊNG TRONG LỄ MỪNG LÚA MỚI CỦA NGƯỜI RƠ MĂM

Truyền thuyết của người Rơ Măm về thần Ngà voi được truyền lại, tóm tắt như sau: Ngày xưa ngày xưa, trong làng của người Rơ Măm có một người tên là A Nghe - ông rất cần cù và siêng năng. Vào một ngày nọ, ông A Nghe cùng với con chó của mình lên rừng đi săn. Ông đi gần hết cả một ngày, qua hết núi này đến núi khác, lội từ suối nọ đến suối kia mà vẫn không tìm được con thú nào. Ông không nản lòng, vẫn tiếp tục cùng con chó đi săn, bỗng con chó sủa vang cả rừng núi, ông mừng và vội vàng đến chỗ chó, ông thấy chó cứ sủa vào lùm cây. Nghĩ rằng, có con thú ẩn nấp và ông tiến đến lùm cây rồi chĩa nỏ bắn thì bất ngờ thấy một hòn đá có hình hài như ngà voi. Ông buồn rầu và bế chó của mình đi săn ở nơi khác. Đi một lúc lại nghe tiếng chó sủa, ông đi đến nơi lại thấy chó sủa vào lùm cây, lại thấy hòn đá y hệt như ban đầu. Lúc này ông nghĩ trong bụng, tại sao con chó của mình cứ sủa vào hòn đá mà không tìm con thú. Cuối cùng, ông đã lấy hòn đá mang về nhà. Đến nhà, ông cất hòn đá cẩn thận trên một cái giỏ nhỏ đan bằng lồ ô, đặt bên cạnh đàn thờ (bàn thờ) của gia đình. Tối hôm đó, ông nằm ngủ, đã mơ thấy hòn đá hiện lên và dặn dò: "Tôi không thích ở rừng một mình nữa mà tôi muốn về nhà, về với làng". Sáng ngủ dậy, ông nghĩ hòn đá là thần nên vội vàng đến nhà già làng và kể hết mọi chuyện về hòn

* *Sở Văn hoá, Thể thao và Du lịch tỉnh Kon Tum*

đá. Già làng khuyên làm lễ cúng. Vậy là ông bắt con trâu, con dê, con heo và cùng dân làng tổ chức lễ cúng đá thần. Trước khi tổ chức lễ cúng, dân làng làm cây nêu rất to, đẹp sặc sỡ. Lễ cúng đá thần được tổ chức rất tưng bừng, trong lễ có nghi thức rửa cho thần bằng tiết các con vật hiến sinh. Tiết của các con vật hiến sinh được đựng trong cái thau nhỏ và trộn lẫn với rượu ghè. Khi rửa cho thần, chủ lễ là ông A Nghe vừa rửa vừa cầu xin thần phù hộ cho gia đình, dân làng được khoẻ mạnh, mùa màng bội thu, xua tan được dịch bệnh trong làng. Sau khi rửa xong, ông đặt lại thần vào vị trí ban đầu. Sau khi kết thúc lễ cúng thần khoảng một tháng, ông A Nghe bỗng thấy xuất hiện nhiều hòn đá nhỏ khác có hình hài tương tự hòn đá ban đầu. Trong năm đó, gia đình ông A Nghe và dân làng được mùa màng bội thu, người người khỏe mạnh. Từ đó, người Rơ Măm lấy hòn đá đó làm thần hộ mệnh và dân làng dựng cho thần một nhà riêng ngay giữa làng. Vì hòn đá có hình hài như ngà voi nên dân làng lấy hình ngà voi làm biểu tượng cho thần hộ mệnh của dân làng và đặt tên là thần Ngà voi. Từ đó, mỗi khi tổ chức những lễ lớn, có vật hiến sinh là con trâu, đều tổ chức tại nhà Yang - thần Ngà voi và trong các lễ bỏ mả, người Rơ Măm đều đặt tượng ngà voi bên cạnh nhà mả để thần bảo vệ cho người đã khuất.

Lễ Mừng lúa mới của người Rơ Măm

Vào khoảng từ tháng 10 đến tháng 11 hàng năm, khi những bông lúa trên nương rẫy đã chuyển sang màu vàng úa là lúa đã chín, báo hiệu một mùa thu hoạch đã đến đối với người Rơ Măm. Trước khi thu hoạch lúa về kho, người Rơ Măm thường tổ chức làm Lễ Mừng lúa mới để cầu khẩn và tạ ơn các thần linh. Lễ Mừng lúa mới là một trong các lễ hội liên quan đến nông nghiệp được người Rơ Măm tổ chức long trọng và quy mô. Đối với người Rơ Măm, trong Lễ Mừng lúa mới của hộ gia đình thì tùy vào lúa trên rẫy chín sớm hay muộn mà từng hộ gia đình tự chọn ngày tổ chức, với các lễ vật chủ yếu là con gà, con heo. Nếu Lễ Mừng lúa mới được tổ chức ở quy mô cả cộng đồng thì dân làng cùng tổ chức làm lễ chung trong ngày đã định. Tâm điểm quan trọng nhất để diễn ra lễ hội chung của cộng đồng là tại nhà Yang, tức là sau khi mỗi hộ gia đình đã làm lễ riêng của mình tại rẫy lúa và tại nhà thì cả cộng đồng làng tiến hành làm lễ cúng tại nhà Yang - nhà thiêng của cả cộng đồng - nơi giữ gìn, bảo quản vật thờ (thần Ngà voi) của cộng đồng, với lễ vật thường là con trâu, con dê, con heo, con gà.

Khoảng từ 1 đến 2 tháng trước khi tổ chức làm Lễ Mừng lúa mới, già làng đánh trống thông báo tập trung dân làng tại nhà rông, thống nhất chọn ngày tổ chức để các thành viên trong làng biết mà chuẩn bị các con vật hiến sinh và các đồ cúng khác, như: con trâu, con heo, con dê, con gà làm vật hiến sinh và đi lên rừng săn bắn con thú, con chim, con chuột, xuống suối mò cua, bắt cá và nấu rượu cần để phục vụ trong ngày lễ. Với người Rơ Măm, Lễ Mừng lúa mới được tổ chức cho cộng đồng làng thường diễn ra với nhiều công đoạn, nhiều nội dung phong phú và có sự kết hợp nhiều loại hình nghệ thuật dân gian độc đáo, đặc biệt là có sự tham gia đầy đủ của các thành viên trong cộng đồng, thể hiện tinh thần đoàn kết người Rơ Măm.

Khi sắp đến ngày đã chọn để tổ chức Lễ Mừng lúa mới, cũng là lúc các thành viên trong làng đã chuẩn bị đầy đủ lễ vật dùng trong lễ hội, như: thịt thú rừng, con cá, tôm, cua, rượu cần... Khoảng 2 ngày trước khi tổ chức Lễ Mừng lúa mới, già làng đánh trống tập trung dân làng tại nhà rông để phổ biến thời gian, quy trình tổ chức và phân công nhiệm vụ cụ thể cho từng thành viên trong những ngày chuẩn bị lễ hội.

Đối với người Rơ Măm, cây nêu dùng trong lễ hội của cả cộng đồng thường được làm rất kỳ công, với hoa văn trang trí đẹp, để thể hiện lòng thành với các thần linh. Cây nêu dùng trong các ngày lễ hội nói chung và Lễ Mừng lúa mới nói riêng của người Rơ Măm thường có hai loại, tùy thuộc vào quy mô của lễ hội lớn hay nhỏ mà làm cây nêu cao hay thấp, trang trí sặc sỡ hay giản đơn: Loại cây nêu thứ nhất là pắc, có chiều cao trung bình, trang trí tương đối giản đơn, loại này thường dùng trong các lễ có quy mô nhỏ, mang tính hộ gia đình, với các con vật hiến sinh chỉ là con heo, con gà; loại cây nêu thứ hai gọi là hũk, cao hơn cây nêu pắc, được người Rơ Măm dành nhiều thời gian, công sức và làm rất kỳ công, trang trí với nhiều hoa văn thường dùng trong các lễ hội quan trọng mang tính cả cộng đồng làng, với những con vật hiến sinh thường là con trâu, con dê, con heo, con gà.

Mọi công tác chuẩn bị cho lễ hội hoàn tất cũng là lúc mặt trời đã xế chiều, dân làng tổ chức uống rượu mừng để tăng cường tinh đoàn kết một lòng giữa các thành viên trong cộng đồng (bữa uống rượu mừng này thực chất là hình thức giải mồi sau một ngày làm việc).

Lễ Mừng lúa mới bắt đầu bằng việc các gia đình tự cúng Yang tại nhà rẫy của gia đình. Đây là ngày làm lễ chính thức mở đầu cho Lễ Mừng lúa mới, rồi sau đó về làm lễ tại nhà trước khi cùng cả cộng đồng tổ chức làm lễ chung tại nhà Yang. Trong Lễ Mừng lúa mới, người Rơ Măm có thể tổ chức thành hai đợt tùy vào lúa trên rẫy chín sớm hay muộn. Trong đợt làm lễ cúng lúa chín sớm, thì người Rơ Măm nấu cơm mới cho các thành viên trong gia đình cùng ăn để hưởng ân phúc từ các thần linh, nhưng trong đợt làm lễ cúng lúa chín muộn thì người Rơ Măm không nấu cơm mới nữa.

Khi lên đến rẫy, các thành viên trong gia đình được chủ hộ phân công mỗi người một nhiệm vụ. Tại đây, chủ hộ làm cây nêu nhỏ và dàn thờ (bàn thờ) cúng thần linh rồi dựng ở nơi lúa tốt, bông lúa trĩu hạt. Khi cây nêu, dàn cúng (etsot) làm xong, chủ nhà lấy một ống tre bỏ đầy đất rẫy, sau đó, để lên dàn thờ đã được dựng trước đó. Người Rơ Măm quan niệm rằng, lấy đất bỏ vào đầy ống là mong cho lúa đầy kho thóc của làng. Lúc bỏ đất vào ống, chủ nhà sẽ khấn: “Út eil et xot pô pe, kon deh kon gool xa may xa pol, ăm hĩn jắt”. Người vợ sẽ rắc thóc gọi đàn gà được nuôi trên rẫy về, bắt một con để làm vật cúng Yang. Rồi người nào việc nấy.

Những người đàn ông trong gia đình sẽ mang con vật hiến sinh là heo và gà đến tại cây nêu vừa dựng xong, rồi tiến hành làm lễ cúng, thông báo với thần linh biết gia đình chuẩn bị tuốt lúa, lời cúng đại ý như sau: Ôi thần Mặt trời, thần Núi, thần Nước, thần Lúa... Lúa của gia đình chúng tôi đã chín hạt. Hôm nay, gia đình tôi cúng con heo, con gà cho các thần, xin các thần linh cho phép gia đình chúng tôi được tuốt lúa mang về kho, cho lúa đầy kho, gia đình khỏe mạnh... Sau đó, chủ hộ chọc lấy tiết heo, cắt lấy tiết gà đựng trong ống lồ ô đã được người vợ chuẩn bị sẵn, rồi lấy hỗn hợp tiết của con vật hiến sinh, vừa bôi lên cây nêu, dàn thờ cúng, bông lúa vừa cầu khẩn xin thần linh phù hộ cho gia đình sức khỏe, thu hoạch lúa đầy kho, lúa ăn không hết, quanh năm không bị đói...

Khi những người đàn ông trong gia đình làm xong nghi lễ cúng tại dàn thờ, họ quay lại nhà rẫy, treo những chiếc chiêng lên để tiến hành nghi thức đánh chiêng. Nghi thức đánh chiêng tại nhà rẫy cũng đặc biệt, những người đàn ông không được đứng để đánh, họ chỉ được ngồi; một người phụ nữ trong gia đình sẽ giữ trọng trách ngồi canh ghè rượu, còn những người khác sẽ hát trong khi những người nam

Lễ Mừng lúa mới của người Rơ Măm - Ảnh: Tác giả

giới đánh chiêng. Chủ nhà sẽ là người đánh chiếc công chính, giữa núi rừng bao la, những bông lúa chín vàng nặng trĩu như những cô thiếu nữ đang ngủ say bị tiếng chiêng, tiếng công đánh thức. Tiếng hát của những người phụ nữ ngân nga theo từng nhịp chiêng: “Mũ mét hạ che kon chau he etngu bơ xích, sot mai nao tằm ko pô ngool theo nhưng puca pạ xích xê nhin tằm ko pô ngool đọa ơ hay đoan ket awl gyong ooh” (bài hát thông báo rằng, con cháu trong gia đình tổ chức mừng lúa mới, mong cho con cháu luôn đoàn kết một lòng, mẫu mực). Tiếng chiêng, tiếng công ngân lên từng nhịp, tiếng hát vang lên từng điệu len lỏi qua từng bụi lúa, đánh thức thần Lúa về với dân làng, báo cho Yang biết mọi người đang tiến hành nghi thức cúng lúa mới. Những âm thanh của công chiêng cũng đánh thức, mời gọi ông bà, tổ tiên, những người đã khuất về phù hộ cho họ một mùa màng bội thu.

Trong nhà rẫy, khói bếp nghi ngút, mùi củi cháy thơm lừng, cá đã được nướng trên than hồng, thịt heo được chế biến thành các món ăn truyền thống, cơm lam cũng sẵn sàng cho nghi thức cúng trên nhà rẫy. Sau đó, hai vợ chồng chủ nhà lên nhà rẫy tiến hành nghi lễ, vật cúng là gan gà, gan heo, rượu ghè, bầu nước trắng. Hai vợ chồng sẽ cùng gọi Yang xuống chứng kiến nghi thức cúng lúa mới của gia đình: “Ôi thần Mặt trời, thần Núi, thần Nước, thần Lúa... Lúa của gia đình chúng tôi đã chín hạt. Hôm nay, gia đình chúng tôi cúng con heo, con gà cho các thần, xin các thần linh cho phép gia đình chúng tôi được tuốt lúa mang về kho, cho lúa đầy kho, gia đình khỏe mạnh...”. Sau đó, chủ nhà sẽ ngắt một ít thịt của con gà, con heo cắm vào bốn góc của nhà rẫy. Và, họ sẽ gói một ít thịt gà, thịt heo của lễ cúng tại nhà rẫy mang về để vào ghè rượu cúng của cả làng vào ngày hôm sau.

Làm lễ xong, người vợ tuốt lúa đầy một gùi nhỏ để mang về nhà làm Lễ Mừng lúa mới tại nhà. Lúc này, mọi công tác chuẩn bị của các thành viên trong gia đình cũng đã xong, mỗi người một tay tập trung làm con vật hiến sinh để chế biến thành các món ăn dùng trong lúc uống rượu mừng tại rẫy. Trước khi tổ chức uống rượu mừng, chủ hộ sẽ rút ống hút của ghè rượu cùng với một ít thịt gà đã được nướng ở trên tai ghè ra, đổ ở lối đi về làng, để gọi Yang tới, chỉ đường cho Yang đến tham dự lễ, người con trai trong gia đình vừa đổ thức ăn, đổ rượu xuống đất vừa khấn: “Oh vọc yă xinh chau viết hươ pơ chau viết hươ pơ ngét ơ huech lem xuc sinh tâm h’hui, ôm ptu ô ptua yang lăh” (Bữa nay ông già truyền lại cho con mang rượu ghè ra cổng mời các linh hồn, các cô, các bác, các chú phù hộ cho con làm ăn phát đạt, lúa đầy kho, cúng thần linh phù hộ cho gia đình không đau ốm, xin thần linh để cho con trai lấy hồn của người trở thành hồn của con để mang lại hạnh phúc, ấm no cho gia đình). Sau đó, cả gia đình sẽ tập trung tại ghè rượu dưới nhà rẫy, chủ hộ lấy một ít gan heo, gan gà đã nướng chín, đặt lên miệng ghè rượu và cầu khấn mời Yang xuống ăn gan heo, gan gà, uống rượu cần cùng gia đình, phù hộ cho gia đình luôn khỏe mạnh, trong năm không bị đói, gia đình uống rượu không bị đau ốm... Sau đó, chủ hộ uống rượu lễ đầu tiên, rồi lần lượt đến các thành viên trong gia đình. Việc tổ chức làm lễ và uống rượu mừng tại rẫy có ý nghĩa tạ ơn thần linh đã chăm sóc, bảo vệ cho lúa phát triển tốt, không bị con ma xấu, con sâu, dịch bệnh phá hoại lúa và đây cũng là không gian linh thiêng giao hòa giữa các thành viên trong gia đình với các thần linh. Sau khi cả gia đình uống rượu mừng xong, mọi người mang lúa mới cùng với các món ăn đã chế biến từ vật hiến sinh về nhà. Trên đường về, đến chỗ ngã ba đầu tiên của khu rẫy gia đình, chủ nhà sẽ đặt một ghè rượu tại đó, ai đi ngang qua sẽ được mời uống rượu chung vui với gia đình, ghè rượu hết, gia đình mới bắt đầu về nhà thực hiện tiếp lễ cúng tại gia đình.

Nghi thức cúng tại gia đình

Bên dàn cúng của gia đình, người nhà để một đĩa cá suối nướng, măng nấu thịt heo, đầu heo, mây đắng..., dưới ghè rượu và trên tai ghè rượu họ sẽ để gan gà, gan heo và hai bông lúa được đem từ rẫy về; hai xiên thịt heo nướng được để phía trên ghè rượu. Cả gia đình sẽ tập trung tại dàn cúng của gia đình, người con trai sẽ đốt một ngọn lửa để trên ghè rượu, người cha và người con sẽ chạm tay vào

ghè rượu, khấn cầu mong những điều tốt đẹp đến cho gia đình: “Từ rẫy về, chúng tôi đổ rượu để cúng Yang, buổi chiều sẽ nhốt trâu, dê để cúng Yang”. Lời khấn như một lời hứa với Yang về những mong muốn, những việc làm của gia đình trong ngày diễn ra Lễ Mừng lúa mới. Sau đó, người con trai tiến hành rút ống hút của ghè rượu, cùng với một ít thức ăn cầm ra đổ ngoài cổng nhà và khấn: “Oh vọc yă xinh chau viết hươ pơ chau viết hươ pơ ngét ơ huech lem xuc sinh tâm h’hui, ôm ptu ô ptua yang lăh” (Bữa nay ông già truyền lại cho con mang rượu ghè ra cổng mời các linh hồn, các cô, các bác, các chú phù hộ cho con làm ăn phát đạt, lúa đầy kho, cúng thần linh phù hộ cho gia đình không đau ốm, xin thần linh để cho con trai lấy hồn của người trở thành hồn của con để mang lại hạnh phúc, ấm no cho gia đình).

Ống hút được cắm lại vào ghè rượu, người cha trong gia đình sẽ tiếp tục dặn dò những thành viên trong gia đình, mọi người cũng chạm tay vào ghè rượu cúng của gia đình, những thành viên trong gia đình sẽ nói lời cảm ơn đối với ông bà, cha mẹ. Sau đó, từng người lần lượt lấy gan heo, gan gà, thức ăn đặt dưới ghè rượu và cầu khấn mời thần linh, nội dung lời khấn đại ý như sau: “Ồi thần Núi, thần Sông, thần Lúa... Hôm nay, gia đình chúng tôi làm Lễ Mừng lúa mới, gia đình chúng tôi mời các thần linh xuống ăn gan heo, gan gà, cơm mới, uống rượu ghè cùng chung vui với gia đình chúng tôi và cầu xin các thần linh phù hộ cho gia đình chúng tôi được khỏe mạnh, lúa về đầy kho, gia đình không bị đói, sang mùa vụ sản xuất mới được bội thu...”. Tiếp theo, người chủ gia đình sẽ uống rượu lễ và ăn gan heo, gan gà, thức ăn dưới ghè rượu trước rồi lần lượt đến các thành viên trong gia đình cùng ăn, uống rượu lễ để mọi người được hưởng phúc lành của thần linh. Sau đó, chủ nhà mời bà con họ hàng đến chung vui với gia đình.

Khi các gia đình đã làm xong lễ tại nhà, khoảng 4 giờ chiều cùng ngày, già làng đánh hồi trống tập trung dân làng tại nhà Yang để tiến hành làm lễ dựng cây nêu tại sân nhà Yang (Cây nêu đã được dân làng chuẩn bị xong và trang trí sặc sỡ từ ngày hôm trước).

Trước đó, già làng sẽ là người đứng ra chỉ chỗ đào hố dựng cây nêu. Dân làng tiến hành đào các hố để dựng cây nêu của các con vật hiến sinh, như cây nêu của con trâu, con dê... Khi hố đã đào xong, tất cả các chủ hộ đều tập trung tại sân nhà Yang

(xung quanh hố chôn cây nêu) để làm lễ dựng nêu, lúc này già làng là người làm lễ cầu khẩn xin phép thần linh cho dân làng dựng cây nêu tại sân nhà Yang để tiến hành làm lễ cúng Yang. Việc làm lễ cúng được tiến hành tại hố chôn cây nêu của con trâu trước rồi lần lượt đến hố chôn cây nêu của con dê, hổ để ghè rượu và thịt. Tiết của con vật hiến sinh dùng làm lễ cúng khi dựng cây nêu thường là con heo, con gà, riêng phần thịt của vật hiến sinh này được dân làng chế biến thành các món ăn dùng trong đêm khi dân làng thức cùng với các con vật hiến sinh lớn. Khi làm lễ, già làng vừa đọc lời khẩn, vừa tưới tiết của vật hiến sinh xuống hố dùng để dựng cây nêu con trâu trước, rồi lần lượt đến hố dựng cây nêu của con dê, con heo, nội dung lời khẩn đại ý như sau: “Hỡi thần Đất, thần Nước, Yang Nhà rông... Hôm nay dân làng chúng tôi dựng cây nêu để làm Lễ Mừng lúa mới, cầu xin các thần linh phù hộ cho dân làng được khỏe mạnh, cây trồng vật nuôi được phát triển tốt, được một mùa bội thu, không bị đói và giữ gìn cho cây nêu vững chắc, không bị gãy...”. Làm lễ xong, già làng lấy vòng dây thòng lọng cột con trâu đứng sẵn trên miệng hố, rồi dân làng bắt đầu dựng cây nêu của con trâu, sau đó lần lượt tiến hành dựng cây nêu của con dê và cây nêu để ghè rượu. Cây nêu đã dựng xong, già làng dắt con trâu buộc vào cây nêu cao nhất, rồi lần lượt dắt con dê buộc vào cây nêu thấp hơn, sau đó, đặt ghè rượu ở dưới cây nêu thấp nhất. Tiếp đó, già làng hoặc ông già cao tuổi uy tín nhất của làng sẽ là người rước thần Ngà voi từ trên nhà Yang xuống đặt trên cây nêu cột con trâu, lúc này tiếng cồng chiêng đồng thời vang lên rộn rã hòa với những lời cầu khẩn và tiếng hô reo của dân làng. Trong không khí linh thiêng của ngày lễ, dân làng vừa cầu khẩn vừa ném gạo cho các con vật hiến sinh để tạ ơn các con vật đó đã hy sinh vì dân làng và cầu xin các thần linh phù hộ cho dân làng một năm gặp nhiều may mắn.

Khi làm lễ xong, tiếng reo hú lẫn tiếng cồng chiêng hào hùng hòa với nhịp xoang uyển chuyển đầy mê hoặc của các chàng trai, cô gái Rơ Măm càng tăng thêm không khí vui tươi, nhộn nhịp của Lễ Mừng lúa mới. Mặt trời đã xuống khỏi đỉnh núi nhường chỗ cho màn đêm và ánh trăng lung linh, cũng là lúc không khí của Lễ Đâm trâu¹ mừng lúa mới tại nhà Yang càng thêm nhộn nhịp. Đây chính là lúc tất cả dân làng tập trung tại sân nhà Yang để

đánh cồng chiêng, múa xoang thức cùng những con vật hiến sinh. Với không khí nhộn nhịp của lễ hội, người Rơ Măm hồ hởi thể hiện những điệu xoang nhẹ nhàng, uyển chuyển cùng với nhịp chiêng hào hùng. Nhịp chiêng nối tiếp nhịp chiêng, vòng xoang nối tiếp vòng xoang, cùng với ánh lửa bập bùng của đêm hội, người Rơ Măm thâu đêm suốt sáng thức cùng với các con vật hiến sinh của mình như một sự tri ân, sự cảm tạ đối với con trâu, con heo, con dê đã phải hy sinh để mong các thần linh ban những điều tốt lành cho cuộc sống dân làng.

Sau khi kết thúc nghi thức cúng lúa rẫy, ngày hôm sau dân làng sẽ tổ chức Lễ Đâm trâu mừng lúa mới tại nhà rông truyền thống của làng

Khi mặt trời vừa nhô lên đỉnh nhà rông, sương bắt đầu tan hết, những người đàn ông của làng vẫn ngồi uống rượu quanh cây hmok từ đêm qua cho tới sáng nay. Đúng 6 giờ sáng, dân làng tập trung lại tại nhà Yang để chuẩn bị làm Lễ Đâm trâu. Những chàng trai mở màn ngày hội với việc đánh trống, đánh cồng, đánh chiêng. Ông già làng và ông già có uy tín nhất trong làng sẽ thay nhau cầm gậy để múa trước đoàn cồng chiêng, tiếng cồng chiêng vang vọng khắp chốn, lên tới trời xanh, đánh thức Yang và các thần linh xuống cùng chung vui với dân làng trong ngày hội mừng lúa mới.

Già làng bắt đầu làm lễ khẩn để tạ ơn các vật hiến sinh đã vì dân làng, đồng thời cầu khẩn xin thần Nhà rông và các thần linh phù hộ, bảo vệ cho dân làng được khỏe mạnh, mùa màng tốt tươi, vụ mùa bội thu, nhà nhà no ấm. Khi làm lễ, già làng vừa ném gạo cho các con vật hiến sinh vừa đọc lời cầu khẩn các thần linh, nội dung lời khẩn đại ý như sau: “Hỡi thần Mặt trời, thần Sông, thần Suối, thần Núi, thần Đất, thần Nhà rông... Hôm nay dân làng chúng tôi làm Lễ Mừng lúa mới, dân làng đâm trâu tế cho các thần, cầu xin các thần xuống dự lễ cùng dân làng và phù hộ, bảo vệ cho dân làng quanh năm được khỏe mạnh, không bị ốm đau, cây trồng, vật nuôi phát triển tốt, không bị bệnh dịch, mùa màng bội thu, dân làng không bị thiếu cái ăn...”. Sau đó, đến các thành viên trong làng đều lần lượt ném gạo cho các con vật hiến sinh để thể hiện sự tri ân đối với vật hiến sinh sẽ hy sinh vì dân làng, cầu may để mong cây lúa phát triển tốt tươi, dân làng khỏe mạnh và phát triển. Già làng vừa làm lễ xong, tiếng reo hú lại được cất lên hòa với tiếng cồng chiêng tạo nên tính linh thiêng, trang nghiêm và không khí tung bừng của lễ hội.

Màn công chiêng kết thúc, ông chủ của con trâu sẽ cầm dao đâm nhát đầu tiên vào con trâu, sau đó, những người thanh niên trai tráng trong làng sẽ cùng vào đâm con trâu, rồi lần lượt là đến con dê, con heo. Các con vật hiến sinh sau khi chết, phần thịt được dân làng chế biến thành các món ăn truyền thống để dân làng dùng khi tổ chức uống rượu mừng, riêng tiết được dùng để làm lễ rửa cho Yang Nhà rông của làng (thần Ngà voi). Đối với người Rơ Măm, tiết dùng để làm lễ rửa thần Ngà voi được lấy từ trong quả tim của các con vật hiến sinh, sau đó được trộn lẫn vào nhau và đựng trong một cái thau (việc lấy tiết trong quả tim của các con vật hiến sinh thể hiện lòng thành kính, thành tâm và thuần khiết của dân làng đối với các thần linh, nhất là thần Ngà voi). Hỗn hợp tiết để dùng làm lễ rửa thần được người Rơ Măm pha trộn với nguyên vật liệu sẵn có trong tự nhiên và sản phẩm do con người làm ra, trong đó bao gồm: tiết của các con vật hiến sinh trộn cùng với rượu cần và vỏ, lá của cây trong rừng (cây rừng được lấy vỏ để trộn với tiết của các con vật hiến sinh người Rơ Măm gọi là long tơ pel, còn cây rừng được dùng lấy lá người Rơ Măm gọi là long bơ ngăl).

Lễ Đâm trâu đã hoàn tất, dân làng bắt tay tập trung mổ và chế biến các con vật hiến sinh thành các món ăn truyền thống để dùng trong tiệc uống rượu mừng. Các món ăn của người Rơ Măm tuy mộc mạc nhưng rất phong phú và độc đáo. Trong lúc dân làng chế biến món ăn, già làng cùng với các chủ hộ trong làng tiếp tục làm lễ rửa thần Nhà rông (thần Ngà voi) tại nhà Yang. Nhà Yang của người Rơ Măm là nơi bảo quản, cất giấu thần Ngà voi khỏi bị ô uế. Thần Ngà voi được đặt ở vị trí hết sức trang trọng, linh thiêng trên nhà Yang và được đặt trên một cái khay đan bằng lồ ô, phía dưới có lót các sợi tua tạo ra từ cây lồ ô. Cách rửa thần như sau:

Già làng cùng với các chủ hộ mang hỗn hợp tiết của các con vật hiến sinh được đựng trên khay làm bằng lồ ô và thần Ngà voi lên trên nhà Yang, rồi đặt thần ở giữa nhà. Lễ vật cúng Yang Blut là một ghè rượu, đĩa thịt trâu, thịt dê. Trước khi rửa tiết cho thần, già làng làm lễ cầu khẩn thần Nhà rông - thần Ngà voi, lời khẩn đại ý như sau: "Hôm nay dân làng làm Lễ Đâm trâu tế thần, cầu xin thần ở với dân làng, phù hộ, bảo vệ cho dân làng được mạnh khỏe, cây trồng, vật nuôi phát triển tốt tươi, không bị dịch bệnh, lúa đầy kho, con bò, con trâu, con heo, con

dê đầy sân...". Sau đó, già làng múc lấy hỗn hợp tiết của vật hiến sinh rửa cho thần Ngà voi của làng từng giọt một, cho đến khi thần được rửa đều trên mình, rồi già làng đặt hẳn thần vào hỗn hợp tiết của vật hiến sinh khoảng một lúc. Trong lúc rửa cho thần, già làng đọc lời khẩn, cầu xin thần phù hộ, bảo vệ dân làng được khỏe mạnh, mùa màng được bội thu... Khi làm lễ xong, già làng lại tiếp tục đặt thần Ngà voi vào vị trí cũ. Riêng hỗn hợp tiết sau khi rửa thần Ngà voi xong, già làng mang đi đổ ở các ngã đường cuối làng, với mục đích trừ đuổi tà ma và những điều xấu xa sẽ làm ảnh hưởng đến dân làng. Sau khi làm lễ rửa thần Ngà voi xong, các chủ hộ được già làng chia cho mỗi người một ít gan, lưỡi, óc của các con vật hiến sinh, mang về làm lễ tại nhà để cầu mong sự bình an và may mắn đến với gia đình. Sau khi mọi nghi thức đã hoàn tất, già làng quay trở lại nhà Yang và khóa cửa nhà Yang để mọi người không làm ô uế, vi phạm đến thần.

Nghi thức rửa thần đã xong, các đồ ăn, thức uống trong ngày lễ cũng đã sẵn sàng, già làng tiếp tục đánh hồi trống thông báo dân làng tập trung về tại sân nhà Yang để tổ chức bữa tiệc rượu mừng lúa mới của cộng đồng. Với không khí tung bừng của ngày lễ hội, dân làng đã nhanh chóng tập trung đông đủ cùng với ghè rượu, các món ăn truyền thống tại sân nhà Yang. Lúc này, già làng tiếp tục làm lễ cầu khẩn, mời các thần linh đến cùng chung vui với dân làng. Già làng lấy một ít gan của các con vật hiến sinh đã được nướng chín đặt trên tai ghè rượu lễ và đọc lời khẩn mời các thần linh, đại ý như sau: "Hỡi thần Mặt trời, thần Sông, thần Suối, thần Núi, thần Đất, thần Nhà rông... Dân làng chúng tôi làm Lễ Đâm trâu mừng lúa mới, tạ ơn các thần linh đã phù hộ cho dân làng được khỏe mạnh, mùa màng bội thu. Dân làng chúng tôi kính mời các thần xuống dự lễ cùng ăn gan trâu, gan heo, gan dê và uống rượu ghè thơm ngon cùng chung vui với dân làng và phù hộ, bảo vệ cho dân làng qua năm mới được khỏe mạnh không bị ốm đau, cây trồng, vật nuôi phát triển tốt, không bị ốm đau bệnh dịch, mùa màng bội thu, dân làng không bị đói, bị thiếu cái ăn...". Làm lễ xong, già làng uống rượu phép đầu tiên, rồi đến lần lượt các thành viên chủ hộ trong làng, sau đó, dân làng bắt đầu nhập tiệc mừng lúa mới. Trong không khí tung bừng của ngày lễ, cùng với hương nồng của men rượu cần, các thành viên trong làng chúc tụng những điều tốt lành cho

nhau, chia sẻ với nhau về kinh nghiệm sản xuất, những khó nhọc, gian khổ trong cuộc sống, mời nhau cùng uống rượu của nhà mình. Hòa lẫn những lời mời, lời chúc tụng nhau là tiếng cồng chiêng hào hùng cùng với nhịp xoang vừa nhẹ nhàng vừa uyển chuyển của các chàng trai, cô gái Rơ Măm, tạo cho không khí của Lễ Mừng lúa mới càng thêm nhộn nhịp, vui tươi đầy sức lôi cuốn. Đặc biệt, trong bữa tiệc rượu mừng lúa mới, khách từ các làng lân cận hay khách phương xa khi tham gia đều được dân làng Rơ Măm tiếp đón ân cần như các thành viên trong cộng đồng làng.

Mặt trời xuống dần khỏi đỉnh núi cũng là lúc ai nấy đã thấm men nồng của rượu cần. Lúc này, những lời mời chúc tụng nhau dần nhường chỗ cho những làn điệu dân ca truyền thống, những nhịp chiêng cùng với vòng xoang đầy sắc màu dân gian được phô diễn một cách uyển chuyển, sinh động. Khi màn đêm buông xuống, không khí của Lễ Mừng lúa mới càng tràn đầy sức sống, lôi cuốn dân làng cùng khách tham dự kết nối vòng xoang nghĩa tình, đoàn kết. Về khuya, mọi người đều thấm mệt, những nhịp chiêng cùng với vòng xoang thưa dần, màn đêm vắng lặng dần chiếm lĩnh không gian. Đến đây, Lễ Mừng lúa mới của người Rơ Măm coi như đã hoàn tất.

Bước sang ngày thứ ba, ngày tiến hành rước đầu con trâu lên nhà Yang

Sáng sớm ngày thứ ba của lễ hội, dân làng tập trung tại nhà rông thực hiện nghi thức cuối cùng của Lễ Mừng lúa mới. Già làng sẽ là người thực hiện nghi thức hạ đầu trâu trên cây nêu xuống và mang lên nhà Yang để cúng Yang Blut. Già làng đến bên cây nêu để đầu con trâu vừa hạ đầu trâu, vừa khấn: "Hỡi thần Mặt trời, thần Sông, thần Suối, thần Núi, thần Đất, thần Nhà rông... Dân làng chúng tôi làm Lễ Đâm trâu mừng lúa mới, tạ ơn các thần linh đã phù hộ cho dân làng được khỏe mạnh, mùa màng bội thu. Dân làng chúng tôi dâng con trâu cho Yang, mong Yang phù hộ, bảo vệ cho dân làng qua năm mới được khỏe mạnh, không bị ốm đau, cây trồng, vật nuôi phát triển tốt, không bị ốm đau bệnh dịch, mùa màng bội thu, dân làng không bị đói, bị thiếu cái ăn, cái mặc...". Sau đó, già làng mang đầu con trâu lên đặt ở trên dàn tế của nhà rông truyền thống, chỗ góc thiêng đặt Yang Blut. Nghi thức mang đầu trâu lên nhà Yang kết thúc, già làng ra khỏi nhà Yang và khóa cửa nhà Yang để mọi người không làm ô uế, vi phạm đến thần.

Trong khi già làng thực hiện nghi lễ hạ đầu trâu, toàn thể dân làng tập trung dọn dẹp sân nhà Yang sạch sẽ, sau đó, tiếp tục uống hết những ghè rượu, món ăn còn dư lại của ngày lễ hôm qua, đồng thời là lúc dân làng tập trung để chia sẻ và rút kinh nghiệm về những thiếu sót và phát huy những ưu điểm trong quá trình tổ chức lễ hội. Sau khi làm Lễ Mừng lúa mới xong, mỗi gia đình tùy vào thời gian mà bắt đầu thu hoạch lúa đại trà và gùi trên lưng những hạt lúa mẩy chắc về cất trong kho của mình.

Lễ Mừng lúa mới của dân tộc Rơ Măm ở làng Le, xã Mo Ray, huyện Sa Thầy, tỉnh Kon Tum là hình thức sinh hoạt văn hóa dân gian truyền thống tiêu biểu, có nhiều giá trị văn hóa đặc sắc và mang tính nhân văn cao, thể hiện rõ nét về bức tranh văn hóa đa sắc màu của các tộc người ở Kon Tum nói chung, tộc Rơ Măm nói riêng. Lễ Mừng lúa mới thể hiện sự giao hòa giữa thiên nhiên, thần linh và con người với nhau; sự tri ân, cảm tạ của con người đối với vật hiến sinh và thần linh. Lễ Mừng lúa mới còn chứa đựng những khát vọng, ước muốn chinh phục tự nhiên để mong có cuộc sống tốt hơn của đồng bào Rơ Măm, đồng thời, cũng phản ánh nhu cầu hưởng thụ văn hóa, là dịp người dân vui chơi giải trí sau một mùa vụ vất vả, để con cháu nhớ về cội nguồn, tỏ lòng biết ơn ông bà, cha mẹ; thể hiện tinh thần đoàn kết, tri thức dân gian độc đáo, sự sáng tạo của người Rơ Măm trong việc tổ chức lễ hội. Bên cạnh đó, Lễ Mừng lúa mới còn là không gian bảo tồn và phát huy tiếng nói, chữ viết trong cộng đồng thông qua các bài cầu khẩn, bài cúng; bảo tồn các loại hình nghệ thuật dân gian truyền thống mà tiêu biểu nhất là không gian văn hóa cồng chiêng, điêu khắc và trang trí hoa văn; bảo tồn các món ăn truyền thống độc đáo... Có thể nói, Lễ Mừng lúa mới là một trong những lễ hội dân gian tiêu biểu, mang nhiều giá trị văn hóa đặc sắc, độc đáo của người Rơ Măm, góp phần làm phong phú thêm kho tàng văn hóa truyền thống của tỉnh Kon Tum nói riêng và cả nước nói chung./

N.T.L

Chú thích:

1- Trước đây, "Đâm trâu" là một hoạt động thuộc lễ hội truyền thống của nhiều tộc người ở Tây Nguyên. Hiện nay, hình thức này đang dần có sự thay đổi để phù hợp với xu thế phát triển chung của đời sống xã hội.

(Ngày nhận bài: 14/9/2015; Ngày phản biện đánh giá: 21/10/2015; Ngày duyệt đăng bài: 06/11/2015).